

האם נביא רשאי לחדש מצוה דרבנן: בירור הלכתי והשלכותיו בהגות הרמב"ם

מאת: אליהו קרקובסקי

שנינו בתו"כ סוף פ' בחקתי (מובא במגילה ב: ועוד), "אלה המצות" (ויקרא כז:לד) אין נביא רשאי לחדש עוד דבר מעתה", אמנם ברמב"ם (הל' יסודי התורה ט:א) כשהביא איסור זה "שאינן נביא רשאי לחדש דבר" ציין לפסוק של "לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו" (דברים יג:א), ותמה הלח"מ (שם) למה לא הביא הרמב"ם "אלה המצות" כמו הגמ' והתו"כ. והפשוט בזה שהרמב"ם סובר כמו שביאר הרמב"ן עה"ת (דברים ד:ב, עיי"ש) שאין למדים מהפסוק "אלה המצות" איסור חדש, אלא למדים מפסוק זה שגם נביא אינו רשאי להוסיף וממילא גם לנביא שייך האיסור של כל תוסף, ולכן מביא הרמב"ם הפסוק של "לא תוסף ולא תגרע" שהוא יסוד האיסור של נביא המחדש דבר.

והנה יש לדון באיסור של נביא המחדש דבר, ע"פ מה שכתב הרמב"ם לגבי איסור בל תוסיף בהל' ממרים (ב:ט) וז"ל: "הואיל ויש לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות, וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה, מה הוא זה שהזהירה תורה לא תוסף עליו, ולא תגרע ממנו", שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר לעולם **שהוא מן התורה**". והיינו, שאין איסור בל תוסיף בתקנות חכמים כל עוד שאין הב"ד קובעים שתקנותיהם הן מן התורה. ולפ"ז יש לחקור האם גם בנביא הדבר כן, האם דוקא כשהנביא מחדש מצוה וטוען שמצותו הוא מן התורה, כלומר שמצותו שווה למצות התורה, עובר בכל תוסף, או דילמא אפילו אם מחדש מצוה "דרבנן", כלומר שאינו טוען שמצותו שווה עם מצות התורה, מ"מ אינו רשאי לחדש.

ומצינו שנחלקו בזה הגרי"ז מבריסק, ובן-אחיו הגרי"ד: בספרו "שעורים לזכר אבא מרי ז"ל" (בענין כיבוד ועונג שבת, הוצ' מוסד הרב קוק, עמ' עא) כתב הגרי"ד כי "ההלכה נאמרה כי אין נביא רשאי לחדש דבר מדאורייתא. ברם ביחס לד"ס או לדברי קבלה, הנביא מחדש בנבואתו כיון שמצוה זו יכולה להקבע ע"י חכמי המסורה, גם עצמם של כתבי הקדש קובעים אותה המצוה בתורת חובה מדברי קבלה", עכ"ד, ועיי"ש.⁸ והיינו

⁸ דייק שם הגרי"ד שינוי לשון הרמב"ם, שבהל' שבת (פ"ל ה"א) כתב שכבוד ועונג שבת "נתפרשו ע"י נביאים" ואילו בריש הל' מגילה כתב שמקרא מגילה היא "תקנת נביאים". וכתב לבאר החילוק, וז"ל: "בפרט זה כיבוד ועונג שונה מקריאת המגילה. לא מצאנו ואין אנו יודעים ע"ד תקנה מיוחדת שהכניסה כיבוד ועונג לתוך מצוות השבת... [אלא] עצמה של

כסברא הנ"ל, דליכא בל תוסיף במצוה שאינה מן התורה. לעומת זה, בחידושי הגרי"ז נקט בפשיטות דאפילו מצוה שאינה מדאורייתא אין נביא רשאי לחדש.²

והנה מדברי הרמב"ם בהל" יסוה"ת (ט:ב) משמע כדברי הגרי"ז, שכתב שהנביא "לא לעשות דת הוא בא אלא לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם שלא יעברו עליה וכו'. וכן אם צונו בדברי הרשות כגון לכו למקום פלוני או אל תלכו, עשו מלחמה היום או אל תעשו, בנו חומה זו או אל תבנוה, מצוה לשמוע לו", ודייק הרב א"ב שולמן בס' ישמח אב ("קונטרס בעניני נבואה", סי' ק"ג ענף ד' סק"ז) דדוקא דברי הרשות הוא שרשאי הנביא הנביא לצוות—אבל לחדש מצוה [אף שאינו טוען שהיא מה"ת] אינו רשאי, שהרי אין זה "דברי רשות". והקשה על זה, וז"ל: "ויש לעיין דמאי שנא ממה שכתב בפ"ב מהל' ממרים שכתב שם שבי"ד יכולים לתקן תקנות ולייסד מנהגים וכו', ומעתה יש לעיין למה לא נאמר כן גם בנביא, שגם אם מצוה לדורות כל שאינו אומר שהוא אסור מה"ת לא יהיה בכלל

הנבואה קבעה את חובת כיבוד ועונג. אין אנו זקוקים לקביעות מיוחדת של ב"ד ולהכרעה מסוימת ע"י חכמי המסורה. גופה של הנבואה ועצמו של דבר ד' ע"י נביאו קובעים מצוות כיבוד ועונג, אף אם ב"ד לא קבע ואף אם הציבור לא קיבל" (שם עמ' סח). שוב הקשה על עצמו שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר, ואיך אפשר למצוה להתחדש ע"י נבואה. ותיריך דלא שייך אלא במצוה מה"ת ולא במצוה דרבנן (ועיי"ש תירוץ אחר). (וכדברי הגרי"ז כתב גם פרופ' דוד הנשקה, "ליסודי תפיסת ההלכה של הרמב"ם", שנתון משפט העברי כ', הע' 83.)

ובעצם דיוקו של הגרי"ז, שהרמב"ם מגדיר מצות כבוד ועונג שבת וד' צומות כ"מפורשים בקבלה" או כ"נתפרשו ע"י הנביאים" לעומת מצות מקרא מגילה שהיא "תקנת נביאים", הפשוט הוא ש"מפורש בקבלה" אין פירושו שמקור החיוב בא מדברי הנביא, אלא פירושו שמצוות מד"ס אלו רשומים גם בקבלה—כלומר, בתושב"כ (ועי' למשל הל' איסורי ביאה יב:א). אבל "תקנת נביאים" פירושו כמש"כ הרמב"ם בהקדמה למשנה תורה (מובא לקמן), "אלא כך אנו אומרים, שהנביאים עם ב"ד תיקנו וצוו לקרות המגלה בעונתה", שהנביאים מצטרפים לתקנת הב"ד, ובאמת מקרא מגילה הוא מקרה היחיד של תופעה זו שמצטרפים ב"ד עם נביא (ועי' מש"כ בזה בבית יצחק מ"ב עמ' 593-598).

ע"י בחידושי הגרי"ז עה"ת (החדשים סי' ל"א) על הפסוקים בזכריה (ז:ג-ו) "ויהי דבר ה' אלי וכו' כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי וזה שבעים שנה הצום צמתני אני, וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים", ביאר הגרי"ז: "ונראה בביאורו דהנה הדין דאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה, וא"כ צ"ב מכל התקנות והחיובים שהם מדברי קבלה הא אין נביא רשאי לחדש דבר, אלא דכל דברי קבלה ב"ד תקנו וחיובם הוא מטעם תקנת ב"ד, אלא כיון דנאמר בקבלה לתקן הדבר יש על זה חומר מיוחד. וזה ביאורו, דהם שאלו אם נמשיך בצום, וענו להם דכי צמתם "הצום צמתני אני" וכי אני יכול לגזור עליכם התענית, הלא א"א לחדש דבר כי אם הכל מתקנת בי"ד דתקנתם אתם, וכי תאכלו וכי תשתו אתם האוכלים וכו' וכו' ל"ל כי זה דין שא"א ע"י נבואה וקבלה, כי אם ע"י בי"ד שאתם עשיתם זה", וכו'. מבואר דס"ל שאף ד' תעניות שאינם מדאורייתא, מ"מ אין נביא רשאי לחדש. [ועי' בשיעורו של הגרי"ז הנ"ל שביאר פסוקים אלו ע"פ דרכו.] וע"ע בהגהות ברוך טעם על הטו"א (מגילה ה:), בקונטרס המועדים מתורת בריסק (עמ' מד), ובספר דרכי עזרי עמ"ס סנהדרין (סי' קס"ג). וראה הערה הבאה.

איסור ב"ת". והיינו כנ"ל, דמדברי הרמב"ם בהל' ממרים מבואר דאין בל תוסיף במוסיף מצוה דרבנן, וא"כ מאי שנא נביא מבית דין.³

³ ועיין בספר ישמח אב הנ"ל שחידש ליישב, וז"ל: "והיה נראה למה שנתבאר שמצות אליו תשמעון שנאמרה בנביא היא בתנאי שתתאמת נבואתו ע"י נתינת אות, ונתינת אות הרי שייך רק לאותו הדור, אבל דורות הבאים הרי לא ראו את האות, וי"ל שאינם בכלל מצות אליו תשמעון, ולכן א"א לנביא שיצוה מדין אליו תשמעון כ"א לאותו הדור, אבל לא לדורות". והיינו דליכא בל תוסיף במצוה דרבנן, כדברי הרמב"ם בהל' ממרים, אבל מ"מ אין לנביא כח לעשות חיוב שעומד לדורות. והנה במה שכתב דליכא חיוב לשמוע אל הנביא רק בדורו, עיין בעבודת המלך (פ"ט הל' יסוה"ת ה"ב) שכתב ליישב קושיית המנ"ח הידועה (מצוה תקט"ז) דאמאי לא אמרינן שכל עובר על דברי תורה חייב מיתה ביד"ש שהרי עבר על נבואת משה רבינו, ותוך דבריו כתב העבודת המלך וז"ל: "בר מן דין נראה לי לומר דאינו חייב העובר על דברי נביא אלא א"כ שמע מפי הנביא, אבל אם לא שמע הדברים מפי הנביא, אף שהוא ג"כ בכלל הנבואה פטור ממיתה", ע"ש. מבואר מדברי העבודת המלך דמצות אליו תשמעון שייך אפילו לדורות הבאים כשהוא בכלל הנבואה, אלא דס"ל שאינו חייב מיתה אלא אם כן שמע מפי הנביא.

והנה נראה להביא ראיה לד' העבוה"מ שנביא יכול לצוות לדורות ממש"כ הסמ"ג (עשין ל'). וז"ל: "מדברי הנביאים לעשות לשבת כבוד ועונג וכו' והדלקת נר הוא עיקר הכבוד ומברכין אשר קדשנו במצותיו וכו' **דגבי נביא כתיב אליו תשמעון** וגם בכלל לאו דלא תסור הוא", עכ"ל. מבואר מדבריו שחייבים בכבוד שבת מ"אליו תשמעון", הרי דשייך חיוב זה גם לדורות.

ולגבי עיקר הנידון אם נביא רשאי לחדש מצוה דרבנן, עי' בס' דברי ירמיהו על הרמב"ם (הל' שבת פ"ל ה"א) שהביא הסמ"ג הנ"ל והקשה וז"ל: "נראה דס"ל דהוי מדרבנן, ומ"ש משום אליו תשמעון צ"ע דזה לא נאמר בדינים דודאי חלילה לשמוע ולקבל דין חדש מנביא שאין רשאי לחדש דבר ארז"ל, ואליו תשמעון בנבואה חוץ מדיני התורה נאמר", עכ"ל. והנה לפי דברי הגרי"ד הנ"ל היה אפשר לפרש בפשיטות, דאין בזה משום אין נביא רשאי לחדש דבר כיון שאין הנביא קובע שחייבים בכבוד ועונג מן התורה.

אולם ממש"כ הסמ"ג שהוא "גם בכלל לאו דלא תסור", נר' לפרש באופן אחר, לא שהנביא חידש מצות כבוד ועונג, אלא שהנביא מזהיר בנבואתו שיקיימו מצוה זו שכבר תיקנוה ב"ד. ובדברי ירמיהו הנ"ל ציין לדבריו בהל' עירובין פ"א ה"ב, שהביא שם שיטת הסמ"ג שירמיהו הנביא הזהיר מפי הגבורה שיקיימו מצות עירוב שתיקנה שלמה, ע"ש, ואף הכא יש לומר כן, שהנביא ישעיהו הזהיר מפי הגבורה שיזהרו במצות כבוד ועונג שבת שתיקנוה ב"ד. וא"כ אין ראיה מדברי הסמ"ג שנביא רשאי לחדש מצוה דרבנן, שהרי כאן איכא תקנת ב"ד בנוסף לדברי נביא, וי"ל שהנביא לא חידש המצוה, רק צוה בנבואה שישמרו מצות הב"ד.

[שו"ר ראיה מדברי הרמב"ם עצמו שחייבים לשמוע לנביא לדורות, שהרמב"ם מנה המצוה לשמוע לדברי נביא ברשימתו של "מצות מתחייבות לכל איש בהכרח בכל זמן ובכל מקום ובאי זה ענין שיהיה" (בסיום מנין מ"ע בסה"מ), וברור כוונתו שחייבים היום לשמוע לדברי הנביאים שהיו מאז, עיין י' לוינגר, הרמב"ם כפילוסוף וכפוסק, ירושלים תש"ן, עמ' 85-83.]

בית דין ונביא

והנראה בזה, דהנה הרמב"ם מגדיר איסור בל תוסיף בב' מקומות במשנה תורה⁷: בהל' ממרים (ב:ט) הנ"ל, וז"ל:

הואיל ויש לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה מהו זה שהזהירה תורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו? שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר לעולם שהוא מן התורה בין בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה.

ועוד, בהקדמה למשנה תורה לאחר שמונה שם תרי"ג מצות, כתב ז"ל:

ויש מצוות אחרות שנתחדשו אחר מתן תורה, וקבעו אותן נביאים וחכמים ופשטו בכל ישראל--כגון מקרא מגילה, ונר חנוכה, ותענית תשעה באב, וידיים, ועירובין... כל אלו המצוות שנתחדשו חייבין אנו לקבלם ולשמרם שנא' לא תסור מכל הדבר וכו', ואינם תוספת על מצוות התורה. ועל מה הזהירה תורה לא תוסיף ולא תגרע? שלא יהיה נביא רשאי לחדש דבר ולומר שהקב"ה צוהו במצוה זו להוסיפה למצוות התורה או לחסר אחת מאלו השש מאות ושלוש עשרה מצוות: אבל אם הוסיפו בית דין עם נביא שיהיה באותו הזמן מצוה דרך תקנה או דרך הוראה או דרך גזרה אין זו תוספת, שהרי לא אמרו שהקב"ה צוה לעשות ערוב או לקרות המגלה בעונתה, ואילו אמרו כן היו מוסיפין על התורה.

והנה חידשו הפמ"ג (פתיחה כוללת אות ל"ז) והמנ"ח (מצוה תנ"ד) דליכא בל תוסיף במוסיף חדשה, ואם יוסיפו מצוה כגון נר חנוכה או מקרא מגילה שאין לו עיקר מן התורה ויאמרו שהוא מן התורה, לא חשיב מוסיף, ודוקא כגוונא שכתב הרמב"ם (בהל' ממרים שם), ש"אם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה, הרי זה מוסיף", שההוספה אינה מצוה חדשה לגמרי אלא תוספת על איסור קיים עובר בבל תוסיף. המנ"ח כתב כן מסברא, דאם אין למצוה שהוסיפו שום מקור בתורה, זיל קרי בי

⁷ [בפ"ט מהל' יסודי התורה לא בא הרמב"ם להגדיר איסור בל תוסיף אלא לבאר דין נביא שקר, עיי"ש. וכבר עמד המהר"ץ חיות (תורת הנביאים מאמר בל תוסיף) על זה שהרמב"ם ביד החזקה אינו מביא האיסור של בל תוסיף במוכן הקלאסי, האיסור של כל יחיד להוסיף או לגרוע פרשה בתפילין או מין בלולב, אלא רק איסור של הב"ד או הנביא להוסיף ולגרוע. ומש"כ בכלי חמדה פ' דברים שהרמב"ם ביאר את האיסור ליחיד בהל' נשיאת כפים (יד:יב) אינו מספיק, ששם הביא הרמב"ם פסוק אחר, ע"ש, וא"כ לכאן' היה לו למנות בזה עוד לאו במנין המצות (ושו"ר בחי' מהרד"ם על ספר המצות ל"ת שי"ג שהק' כן), ולכן משמע קצת שהוא דין פרטי בברכת כהנים. וגם מש"כ קצת מן האחרונים, שהרמב"ם סובר דבל תוסיף של יחיד אינו איסור בפנ"ע אלא מגדרי כל מצוה ומצוה שלא לשנות אופן קיומה, ולכן סובר הרמב"ם שמוסיף פוסל המצוה (הל' לולב ז:ו והל' ציצית ב:טו), אינו מתיישב עם דברי הרמב"ם בספר המצות (ל"ת שיג-שיד) שהביא לשון המשנה (זבחים ח:י) כראייה למנות לאוויים אלו, ושם בפשטות מיירי ביחיד, ועי' מה שנדחק בזה המהר"ץ חיות שם, ועדיין צ"ע. וכע"ז תמה המנ"ח (תנ"ד) על ל' הרמב"ם "מה הוא זה שהזהירה תורה לא תוסיף" וכו', כיון דאיכא בל תוסיף בכל יחיד שמוסיף על המצוה י"ל שבזה מיירי קרא, ויש להאריך ואכ"מ.]

רב הוא שאין זו מצוה מה"ת, עיי"ש.^ה והפמ"ג כתב כן מדיוק לשון הרמב"ם (בהל' ממרים) שלא יוסיפו "בין בתושב"כ בין בתושבע"פ", דמשמע שמוסיף בתושב"כ או תושבע"פ, ולא שמוסיף מצוה חדשה שאינה קשורה לא לתושב"כ ולא לתושבע"פ. וכבר תמהו על חידוש זה מדברי הרמב"ם בהקדמה למשנה תורה הנ"ל ששם כתב הרמב"ם להדיא דשייך בל תוסיף גם במקרא מגילה, ומוכח דאף במצוה חדשה איכא בל תוסיף, וע"כ אישתמיט להו דברי הרמב"ם בהקדמה למשנה תורה.^ו

אולם נראה דמ"מ באמת דיוק הפמ"ג וסברת המנ"ח נכונים, דהנה המעיין יראה שבהקדמה למשנה תורה מיירי הרמב"ם בבל תוסיף של נביא, ובהל' ממרים מיירי בבל תוסיף של ב"ד, והם ב' דינים חלוקים, לא הרי זה כהרי זה. בהל' ממרים הגדיר האיסור, "שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן", דבבית דין האיסור הוא דוקא הוספה או גרעון בתוך גבולות תרי"ג מצות הקיימות, כמו הדוגמא שאומר בשר עוף בחלב אסור מן התורה, אבל אם מוסיפים או גורעים מצוה שלימה, כגון שאומרים שאין איסור בשר בחלב כלל, או שמוסיפים מצוה חדשה שאינה כתובה בתורה כגון מקרא מגילה, אינו בכלל איסור בל תוסיף של ב"ד. ב"ד עובר בבל תוסיף ע"י פירוש בתושב"כ או תושבע"פ, אבל אם מוסיפים דבר שאינו בתורה כלל—זיל קרי בי רב, שאין הוה אמינא שחכם יכול לחדש מצוה ע"פ עצמו בלי מקור בתורה. אבל בנביא, הרי הנביא אומר שהקב"ה צוהו להוסיף מצוה שאינה כתובה בתורה, ואינו סומך עצמו על הכתוב בתורה או על המסור בע"פ. לכן בהקדמתו כתב הרמב"ם שבל תוסיף הוא "שאינ נביא רשאי לחדש דבר ולומר שהקב"ה צוהו במצוה זו להוסיפה למצוות התורה או לחסר אחת מאלו השש מאות ושלוש עשרה מצוות", דשם מיירי בהוספת הנביא, והיא הוספת מצוה חדשה או גרעון מצוה שלימה, ולא שינוי בדיני תרי"ג מצות הקיימות. ודברי הרמב"ם מדויקים היטב.

השתא דאתינא להכי, שחלוק בל תוסיף של נביא מבל תוסיף של ב"ד, נחזור לשאלה שבה התחלנו: האם נביא רשאי לחדש מצוה דרבנן? המדייק בדברי הרמב"ם יראה שדוקא בבל תוסיף של ב"ד הצריך הרמב"ם לתנאי ש"יקבע איסורו לעולם שהוא מן התורה", אבל כנביא לא כתב הרמב"ם תנאי זה, שכנביא אין האיסור תלוי במה שטוען הנביא שהוא חידש מצוה "מדאורייתא", אלא כל שאומר שהקב"ה צוהו להוסיף מצוה, יש כאן הוספה ועובר הנביא בבל תוסיף (והוא גם נביא שקר לפי הרמב"ם). וגם מקרא מגילה, אם היו מוסיפים אותו ע"פ נביא, היה בכלל בל תוסיף, כמש"כ הרמב"ם בהקדמה למשנה תורה הנ"ל, "שהרי לא אמרו שהקב"ה צוה לעשות ערוב או לקרות המגלה בעונתה, ואילו

^ה (וכמבואר בהוריות דף ה. דלא חל על זה שם הוראה).

^ו עי' בספר משיב צדק להגאון ר' צדוק הכהן (אות מ' ואות מ"ב), ועוד.

אמרו כן היו מוסיפין על התורה^א. ואין להקשות על זה מהגדרת כל תוסיף בהל' ממרים, שיקבע הדבר לעולם שהוא מן התורה, דשם מיירי הרמב"ם בב"ד ולא בנביא.^ב

והנה ביאור החילוק בין ב"ד לנביא בהוספת מצוה דרבנן, פשוט, שלב"ד ניתן הכח לגזור גזירות וסייגים לפי מה שרואים שהשעה צריכה לכך, ואין בזה משום הוספה על התורה כלל.^ג אבל בנביא, הרמב"ם מדגיש שוב ושוב בחיבוריו שהנביא אין לו חלק במסגרת ה"חקיקה" ואינו יכול "לחדש דת", ותפקידו של הנביא הוא רק לצוות על דברי תורה, לא לשנותם.^ד ולכן, כל דבר שהוא בגדר של "חידוש דת" אינו נכנס למסגרתו של הנביא, וגם מצוה דרבנן ה"ה חידוש דת.^ה

^א ומקורו של הרמב"ם הוא בירושלמי (מגילה א:ה), דאיתא שם לענין תקנת מקרא מגילה: "שמונים וחמשה זקנים ומהם שלשים וכמה נביאים היו מצטערין על הדבר הזה, אמרו כתיב אלה המצות אשר צוה ה' את משה, אלו המצות שנצטוינו מפי משה, כך אמר לנו משה **אין נביא אחר עתיד לחדש לכם דבר מעתה, ומרדכי ואסתר מבקשים לחדש לנו דבר?** לא זזו משם נושאי' ונותנין בדבר עד שהאיר הקב"ה את עיניהם ומצאו אותה כתובה בתורה בנביאים ובכתובים, וכו'. ומבואר בירושלמי דבתקנת מקרא מגילה היה שייך האיסור דאין נביא רשאי לחדש דבר (אי לאו דרשה שדרשו). אולם, אין להביא ראייה מהירושלמי כשלעצמו שבכל מצוה דרבנן שייך כל תוסיף, שהרי לפי הרבה מפרשים, זה ש"היו מצטערים על הדבר" הוא מפני ייחודיותו של מקרא מגילה, ודוקא במצוה כזו דנו משום כל תוסיף (עיי' ריטב"א ומהרש"א מגילה י"ד ע"א ובעמודי ירושלים על הירושלמי שם ועוד), וא"כ אין ראייה שבאופן כללי יש כל תוסיף במצוה דרבנן. וע"ע מש"כ בזה במאמרי בבית יצחק (לעיל הערה א).

^ב הרמב"ם חילק הגדרת כל תוסיף לב' מקומות, והיינו משום דבכל מקום הרמב"ם מדבר רק מענין אותו מקום: בהקדמה למשנה תורה, לאחר שמונה תרי"ג המצות בא לבאר שלא רק תרי"ג מצות חייבים לשומרם אלא אף מצות שנתחדשו, וכלשוננו שם "ויש מצוות אחרות שנתחדשו אחר מתן תורה" וכו', ולכן ביאר כאן ענין כל תוסיף ע"י חידוש מצוה, והוא בנביא דוקא. אבל בהל' ממרים, דמיירי בב"ד הגדול וגזירותיו, ביאר ענין השייך להם. וע"ע בלקוטי שיחות להאדמו"ר מליובאוויטש כרך כ"ט עמ' 107 הע' 30.

^ג ע"י סעיף הבא ולקמן הערה יד.

עיי' באריכות בהקדמה לפירוש המשנה:

גם במתנבא בשם ה' נחלק לשני חלקים: החלק הראשון, שיתנבא בשם ה' ויקרא ויזהיר על עבודתו ויאמר שה' הוסיף על המצות מצוה או גרע מהם מצוה מכל המצות שכלל אותם ספר התורה. ואין הבדל בין שיוסיף ויגרע במקראות או שיוסיף ויגרע בפירוש המקובל... והחלק השני, שיקרא לעבודת ה' ויזהיר על תורתו, ויצוה בני אדם על שמירת התורה בלי תוספת ולא גרעון, כמו שאמר אחרון הנביאים זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים.

ובהל' יסודי התורה פ"ט ה"א:

דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו וכו'. הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה וכו'. הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה. ומיתתו בחנק על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא צוהו. שהוא ברוך שמו צוה למשה שהמצוה הזאת לנו ולבנינו עד עולם ולא איש אל ויכזב.

ביאור ה"סתירה" במורה נבוכים

ועפ"י דברינו, בחילוק שבין בית דין לנביא, יש ליישב סתירה בדברי הרמב"ם בטעם האיסור של בל תוסיף. במורה נבוכים (תרגום מ' שורץ, ח"ב פרק ל"ט) כתב הרמב"ם:

אשר לכל הנביאים מבינינו שבאו אחרי משה רבנו - יודע אתה את נוסח סיפוריהם כולם ושהיו בחינת מטיפים לאנשים, קוראים אל תורת משה, מאיימים על המואסים בה, ומבטיחים שכר למישירים ללכת בדרכה. כן מאמינים אנו שהדבר הזה תמיד, כפי שאמר: לא בשמים היא וגו' (דברים ל', יב), לנו ולבנינו עד עולם (שם, כ"ט, כח). כן חייב להיות, כי דבר שלם במידה המרבית האפשרית במינו, אי אפשר שיימצא במינו אחר אלא כשהוא חסר אותה שלמות, אם בשל הפרזה ואם בשל אי-ספיקה, כגון המזג המאוזן שהוא שיא האיזון שבאותו מין הרי כל מזג החורג מאותו איזון תהיה בו אי-ספיקה או הפרזה. כן התורה הזאת, שהבהיר שהיא מאוזנת ואמר: תקיים ומשפטים צדיקים (שם, ד', ח). יודע אתה שצדיקים פירושה "מאוזנים", וכו'. לכן נאמר עליה תורת ה' תמימה (תהלים י"ט, ח).

הרי שכתב הרמב"ם כאן שאין נביא רשאי להוסיף או לגרוע לפי ש"תורת ה' תמימה", וכל המוסיף על הדבר השלם, גרוע.^כ אולם בחלק ג' פרק מ"א כתב הרמב"ם:

וע"ע שם פ"י ה"ז, ובהל' ע"ז פ"ה ה"ז, ובאגרת תימן (מהדורת הר"י שילת עמ' קלו-קמ). ולקמן מובאים דבריו במו"נ (ח"א פס"ג וח"ב פל"ט).

ועדיין צ"ב הגדר של חידוש דת, אם כל צוואה של נביא לדורות הוא בכלל או לא. וז"ל הרמב"ם בפ"ט הל' יסודי התורה ה"ב-ה"ג:

א"כ למה נאמר בתורה נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך? לא לעשות דת הוא בא אלא לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם שלא יעברו עליה, כמו שאמר האחרון שבהן, "זכרו תורת משה עבדי". וכן אם צונו **בדברי הרשות** כגון לכו למקום פלוני או אל תלכו, עשו מלחמה היום או אל תעשו, בנו חומה זו או אל תבנוה; מצוה לשמוע לו והעובר על דבריו חייב מיתה בידי שמים... **וכן** אם יאמר לנו הנביא שנודע לנו שהוא נביא לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או על מצות הרבה בין קלות בין חמורות **לפי שעה** מצוה לשמוע לו.

יש כאן שני סוגים של צוויים מותרים: צווי בדברי הרשות, וצווי לעבור על דברי תורה לפי שעה. ברם ביחס לנביא המצוה על "דברי הרשות" הרמב"ם אינו מפרש שצריך להיות לפי שעה, וא"כ לכאורה נראה שגם אם מצווה "דבר רשות" לדורות חייבים לשמוע לו, וא"כ צריכים לחלק מסברא בין צווי שהוא בגדר "מצוה" וחידוש דת שהוא אסור לבין צווי שהוא בגדר דבר רשות. אולם עוד י"ל, שביחס לדברי הרשות, לא הוצרך הרמב"ם לפרש שצריך להיות דוקא לפי שעה, כי כל חיוב שנביא מצווה לדורות ע"פ סמכות עצמו ממילא נפקע מגדר דברי הרשות ונכנס לכלל חידוש דת, ודו"ק בזה, וצ"ע. [לפי צד זה, מה שכתבנו לעיל (סוף הערה ג) מדברי הרמב"ם בסה"מ, ששייך מצוה לשמוע לנביא גם בזה"ז, צ"ל דהיינו דוקא היכא שהנביא הזהיר על שמירת מצוות התורה או מצות ב"ד, אבל צווי לדורות ע"פ סמכות עצמו לעולם הוא בכלל חידוש דת.]

וכ"כ בספר העיקרים (ג:יד) בשם הרמב"ם, וז"ל: "וסמך הרב העיקר הזה אל מה שנזכר בתורה לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו (דברים י"ג א), וביאר הטעם בספר המורה לפי

א

ב

מכיוון שהאל יתעלה יודע שבכל זמן ומקום זקוקים דיני התורה הזאת - בהתאם לשוני במקומות, לאירועים חדשים ולנסיבות - לתוספת לחלקם או לגריעה מחלקם, הוא אסר להוסיף או לגרוע ואמר: לא תִּסֹּף עליו ולא תגרע ממנו (דברים י"ג, א), **כי זה היה מביא לשיבוש סדרי התורה ולאמונה שאין היא מאת האל**. עם זאת הוא התיר לחכמים שבכל תקופה, כלומר, לבית דין הגדול, לעשות סייגים לדיני תורה אלה כדי לשמור על יציבותם בדברים שיחדשו על דרך אחוי שבר, ולהנציח סייגים אלה, כמו שאמרו: ועשו סיג לתורה (אבות א:א). כן גם הותר להם להשעות חלק ממעשי התורה או להתיר חלק מאיסוריה במצב כלשהו או בהתאם למאורע, אבל אין להנציח זאת, וכו'. בהנהגה זאת תמיד התורה להיות אחת, ויונהג בכל זמן ובאשר לכל מאורע כפי שמתאים לו.

הרי מכאן משמע שאיסור בל תוסיף ובל תגרע הוא רק משום הפסד הדיעות הנכונות, ולמה לא ביאר כמש"כ לעיל בחלק ב'. ויש מי שכתב שהרמב"ם סתר עצמו במכוון, כדי "להסתיר" דעתו האמיתית, וכו' וכו'.²¹ אבל באמת לא דעה נסתרת יש כאן ולא סתירה, דהנה כל רואה יראה שבחלק ב' מיירי הרמב"ם בנביא המוסיף, ובחלק ג' מיירי הרמב"ם בבית דין, ולכן כתב ב' טעמים נפרדים: לגבי הנביא, ביאר ש"תורת ה' תמימה", שכל דבר הניתן להיאמר בנבואה כבר נאמרה למשה מסיני, ולא נשאר דבר בשמים להינתן לנביא אחר. אבל לגבי ב"ד, הרי כח ב"ד אינו אלא לפרש את התורה או "לעשות סייגים לדיני תורה אלה כדי לשמור על יציבותם", ולא שייך הטעם שכל המוסיף גורע.²² אבל אף שכוונתם טהורה, לעשות חיזוק לדבריהם, אסור לב"ד לטעון על תקנה מדבריהם שהוא מן התורה, ובזה ביאר הרמב"ם טעם אחר, "כי זה היה מביא לשיבוש סדרי האמונה" וכו', דכיון שתקנות חכמים הם לפי מה שהשעה צריכה, אין לייחס אותם לתורה הנצחית.²³

שהדבר השווה והשלם אי אפשר להוסיף עליו ולא לגרוע ממנו שלא יפסד השווי והשלמות ההוא, ולפי שהיתה התורה תמימה כמו שהעיד עליה הכתוב באמרו תורת ה' תמימה (תהלים י"ט ה'), אי אפשר שתשתנה בשום זמן, זהו תורף דבריו בזה הענין במקומות רבים".

²¹ י' לוינגר, הרמב"ם כפילוסוף וכפוסק, עמ' 62-60.

²² עיין בספר המצות: "והמצוה הקע"ד היא שצונו לשמוע לבית דין הגדול ולעשות כל מה שיצונו בו מאיסור והיתר. ואין הבדל בזה בין הדבר שיסברוהו או הדבר שיוציאוהו בהקש מן ההקשים שהתורה נדרשת בהן או הדבר שיסכימו עליו שהוא סוד התורה או לפי ענין מן הענינים שיהיה דעתם שהוא ישר ושב וחיזוק לתורה" (וע"ע הל' ממרים א:ב).

²³ בדרך כלל מבינים שהרמב"ם במורה ג:מא סובר שיש צורך לשנות מצוות התורה בהתאם לזמן ולמקום, לפי שטעמי המצוות בטילות, אלא שא"א לשנות מצוות התורה, כי זה היה מביא לידי שיבוש באמונה, וכו'. אבל באמת הרמב"ם מעולם לא כתב כן, שבפרק זה מתייחס רק לשינויים שהם תחת יד בית דין, דהיינו—סייגים והוראות שעה, אבל לגבי שינויים "נבואיים" של ביטול מצוה או תוספת מצוה חדשה—זהו הנושא של הרמב"ם במורה ח"ב פל"ט, ששם כתב הרמב"ם שאין נביא יכול להוסיף או לגרוע מן המצוות, לפי שתורת ה' תמימה וכו'. ומזה מוכח שסובר הרמב"ם שיש צורך במצוות התורה בכל מקום ובכל זמן (וזה על דרך הרוב כמו שביאר הרמב"ם במו"נ ח"ג פל"ד). וע"ע בביאור נרבוני למורה ח"ג פל"ב, ובס' עיונים במשנתו של הרמב"ם, "מדע ומצוה", פרק ג', ודו"ק, כי רבים טעו בזה. וראיתי

יישוב השגת העיקרים על הרמב"ם

עוד יש ליישב ע"פ דברינו השגת בעל העיקרים על הרמב"ם, שהקשה וז"ל (מאמר ג' סוף פרק כ'):

ויש לתמוה על הרמב"ם ז"ל שעם שעשה נבואת משה עקר מן העקרים ובאר ההבדלים שיש בין נבואת משה לזולתו, ואמר כי כל הנביאים הקודמים לפניו והבאים אחריו כולם הם למטה ממדרגתו, חזר לעשות עקר שלא תנוסח התורה ושלא תשתנה, ונראה שדעתו לומר שאלמלא העקר הזה כבר היה אפשר לשמוע לנביא לבטל דברי משה, והוא תימה איך נשמע לנביא הקטן במדרגה לבטל דברי משה שהוא גדול מכל הנביאים הבאים אחריו לפי מה שכתב הוא ז"ל... וכן יראה מלשון רבותינו ז"ל בתורת כהנים, אמרו אלה המצות, מלמד שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, אשר צוה ה' את משה, כדאי השליח לשולחו, הרי שתלו נצחיות התורה והמצות בשליחות השליח, וזה מה שרצינו לבאר.

קושית בעל העיקרים היא שעיקר התשיעי— "והוא שזו תורת משה לא תבטל, ולא תבוא תורה מאת ה' זולתה, ולא יתוסף בה ולא יגרע ממנה לא בכתוב ולא בפירוש, אמר לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו" (לשון הרמב"ם בהקדמה לפ' חלק)— כבר כלול הוא בעיקר השביעי של מעלת נבואת משה רבינו, שאם בא נביא לחדש דבר, זהו שינוי התורה והרי הוא פוגם בנבואת משה רבינו.

אולם לפמש"נ נראה פשוט: נביא שמחדש מצוה אבל אינו טוען כי חיוב מצותו שווה לחיובי תורת משה— אינו פוגם במעלת נבואת משה רבינו, אבל מ"מ עובר בעיקר התשיעי שהוא לאו דבל תוסיף. נראה שבעל העיקרים הבין שדוקא מוסיף מצוה "דאורייתא" עובר בבל תוסיף, ולכן הקשה מה שהקשה, אבל הרמב"ם סבור שאסור "לחדש דת" שהוא מחוץ לתורת משה אע"פ שאין הנביא טוען שוויון לתורת מרע"ה.¹⁷

חסיד אומות העולם: "מכח שצוה בהם אבינו נח" או "שהודיענו על ידי משה רבנו"?

והנה ע"פ דברינו עד כה, נרויח גם ביאור בדברי הרמב"ם הידועים בענין הגדרת גר תושב ו"חסיד אומות העולם", שכתב הרמב"ם שצריך הוא לקיים שבע מצות מתוך שצוה בהם הקב"ה בתורה, וז"ל הרמב"ם (בהל' מלכים ח:יא):

לציין מאמר ארוך שיצא לאחרונה מאת יאיר לורברבוים, "הרמב"ם על אגדה, הלכה ו'חוק אלוהי", דיני ישראל כו-כו (תשס"ט-תש"ע) עמ' 253-297, שכולו מושתת על היסוד כי דברי הרמב"ם במורה ג:מא מייצגים דעתו האמתית שעומדת בסתירה לכתביו ה'דוגמטיים', ואין לזה שום יסוד, כמו שביארנו, וכיון שנפל היסוד נפל כל בניינו. אולם ראה מש"כ הרב י"ד בלייך בספרו, *With Perfect Faith*, עמ' 17, בשם הגרי"ז.

כל המקבל שבע מצוות, ונזהר לעשותן—הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא. והוא שיקבל אותן ויעשה אותן **מפני שציווה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה, והודיענו על ידי משה רבנו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת—אין זה גר תושב, ואינו מחסידי אומות העולם** אלא מחכמיהם.

באחד מתשובותיו (בלאו סי' קמ"ח) ציין הרמב"ם המקור לשיטתו, וז"ל:

מותר לישראל למול הגוי אם רוצה הגוי לכתות הערלה ולהסירה, לפי שכל מצוה שהגוי עושה, נותנין לו עליה שכר, אבל אינו כמי שהוא מצווה ועושה, ובלבד שיעשנה כשהוא מודה בנבואת משה רבינו המצווה זאת מפי אלהים יתעלה, ומאמין בזה, ולא שיעשנה (לסבה) אחרת [ולא יעשנה בגלל מישהו אחר (הכוונה למוחמד, נביא האיסלם)] או על פי דעה שראה לעצמו, **כמו שנתבאר בבריתא של ראב"י** [=ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי] **וכמו שבארנו אנו בסוף חבורנו הגדול** [הל' מלכים פ"ח הי"א].

כבר עמדו על כך שכוונת הרמב"ם למדרש "משנת רבי אליעזר", פרשה ו' (מהדורת ענעלאו עמ' 121). וז"ל המדרש:

"הפרש בין חסידי ישראל לחסידי אומות העולם. חסידי ישראל אינן נקראין חסידים עד שיעשו כל התורה, אבל חסידי אומות העולם, כיון שהן עושין שבע מצוות שנצטוו בני נח עליהן, הן וכל דקדוקיהן, הן נקראים חסידים. בד"א, כשעושין אותן ואומרים, **מכה שצוה אתנו אבינו נח מפי הגבורה אנו עושין**, ואם עשו כן, הרי הן יירשו העולם הבא כישראל, ואע"פ שאינן משמרין את השבתות והמועדות, שהרי לא נצטוו עליהן. אבל אם עשו שבע מצוות ואמרו, מפי פלוני שמענו, או מדעת עצמן, שכך הדעת מכרעת, או ששיתפו שם ע"ז, אם עשו כל התורה כולה, אין לוקחין שכרן אלא בעולם הזה".¹⁷

¹⁷ מכאן מוכח שמה שכתב הרמב"ם "ואם עשאן מפני הכרע הדעת, אין זה גר תושב ולא מחסידי אומות העולם, אלא מחכמיהם", אין הפירוש כמו אלו שרצו לפרש שאין שום חסרון בהשגת חלק לעוה"ב לעושה מפני הכרע הדעת—ראה למשל, E. Korn, "Gentiles, The World To Come, and Judaism: The Odyssey of a Rabbinic Text," *Modern Judaism* M. Kellner, *Maimonides* Vol. 14, No. 3 (Oct., 1994), pp. 265-287; *Confrontation With Mysticism* pp. 241-42, 247-50 ובמקורות שציין אליהם—שהרי מפורש בדברי המדרש שהרמב"ם עצמו ציין להם כמקור, "אם עשו שבע מצוות ואמרו, מפי פלוני שמענו, או מדעת עצמן, **שכך הדעת מכרעת**, או ששיתפו שם ע"ז, אם עשו כל התורה כולה, **אין לוקחין שכרן אלא בעולם הזה** [ונר' דזהו מש"כ הרמב"ם שהוא עכ"פ מחכמיהם"]. והראי"ה קוק שג"כ רצה לפרש דברי הרמב"ם שמעלת "חכם" למעלה ממעלת "חסיד" (אגרות הראי"ה ח"א עמ' ק) לא ראה המדרש שאז עדיין לא יצא לאור, אבל אלו שכותבים כן היום, אין להם התנצלות זו.

וביאור דברי המדרש ש"אין נוטלין שכר אלא בעולם הזה", הוא ע"פ ד' המהר"ל בבאר הגולה (באר א' פרק ג') וז"ל: "וזה כי האדם אשר הוא טבעי, אם הוא חטא בדבר הטבעי, שיתקרב אל האש, הוא נכזה מיד, יותר משאלו היה חוטא בדברים האלקיים. שאם אכל תרומה בטומאה, אף כי חטא בדבר קדוש אלקי, שהתרומה קדושה, אינו כמו מי שחטא בדברים הטבעיים כי תכף שנותן אצבעו באש מיד נשרף האצבע. וזהו מפני שהאדם הוא טבעי בעצמו, ולכך בעולם הזה, שהוא טבעי, אם עושה כנגד הטבע, ממהר לבא עונשו עליו. אבל מי שאוכל תרומה בטומאה, שחטא בדברים אלוקיים לגמרי, עונשו יותר לעולם הבא שאינו טבעי, ואם

ויש להעיר שבמדרש איתא "מכח שצוה אותנו **אבינו נח**" ואילו הרמב"ם כתב, "מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו ע"י **משה רבינו** שבני נח מקודם נצטוו בהן", וצ"ע אמאי שינה הרמב"ם מהמדרש.^ח

והנה כבר כתב המהר"ץ חיות (מאמר תורת אבות ואין למדים מקודם מ"ת) לבאר שיטת הרמב"ם הנ"ל, ע"פ דברי הרמב"ם במו"נ שבחלק א' פרק ס"ג כתב הרמב"ם ז"ל:

אך שאדם יטען לנבואה מכיוון שהאל דיבר אליו ושלה אותו - זה לא נשמע מעולם לפני משה רבנו. ואל יטעה אותך מה שנאמר על אודות האבות שזוכר שהאל דיבר אליהם ונגלה אליהם, כי אין אתה מוצא אופן זה של נבואה כדי שהם יזמנו את בני-האדם או ידריכו את זולתם, באופן שיאמר אברהם, או יצחק, או יעקב, או מי שקדם להם, לאנשים: "אמר לי האל עשו כך" או "לא תעשו" או "שלחני אליכם". זה לא היה מעולם. אלא הפנייה (האלוקית) היתה אליהם (אל האבות) במה שנוגע אליהם בלבד, ולא זולת זה. כוונתי, במה שנוגע לשלמותם, ולהדריכם מה יעשו, ולבשרם מה יארע בעתיד לצאצאיהם, ולא זולת זה.

ובמו"נ ח"ב פרק ל"ט האריך הרמב"ם יותר:

ההסבר לכך, על פי הכתוב בספרי הנבואה והמופיע במסורת, הוא שאף אחד מכל הנביאים שקדמו למשה רבנו, כגון האבות, שם, עבר, נח, מתושלח וחנוך, לא אמר מעולם אל קבוצה של אנשים: "האל שלחני אליכם וציווני לומר לכם כך וכך ואסר עליכם לעשות כך, וציווה עליכם לעשות כך". לא הכתוב בתורה ולא מסורת אמיתית מעידים על דבר כזה. אלא אל הללו באה רק התגלות מן האל, כפי שהסברנו. מי שגבר עליו אותו שפע, כגון אברהם, אסף את האנשים וקרא להם בדרך הלימוד וההדרכה אל האמת שהשיג. כן היה אברהם מלמד את האנשים ומבאר להם בראיות עיוניות שיש לעולם אלוה אחד ושהוא ברא את כל זולתו, ושאין ראוי לעבוד אותן תמונות ולא דבר

בא עליו עונש בעולם הזה, אינו ממהר כל כך לבא". וכמו שבחטא ועונשו הדבר כן, כך במצוה ושכרה, שאם עשאן מפני הכרע הדעת וכדבר טבעי, הן אמנם שהוא מחכמי או"ה, אבל אינו נוטל שכר אלא בעוה"ז, והבן. ובאמת, גם הראי"ה עצמו כבר עמד על כל זה, עיין המשך דבריו באגרתו הנ"ל: "וגם אם יהיו דברי הרמב"ם כפשוטם, אין בהם זרות אם נאמר, כי מדת עוה"ב... היא אותה המדה המיוחדת, שהיתרון האלקי שיש לתורתנו הקדושה הוא מקנה למקימייה, ויש מעלות אחרות שכל דבר טוב יכול להקנות, אבל אין זה נקרא בשם עוה"ב...". [אולם יש שרצו לפרש שהרמב"ם השאיר פתח לגוי לירש חיי עוה"ב גם אם אינו מקבל ז' מצות, ולכן לא ציטט צד השלילי של המדרש, ע"י מאמרו של ר' אליעזר צבי רבל ב"חורב"ב: א (תרצ"ד) עמ' 116-112. וכן נקט פרופ' ד' הנשקה, "לשאלת אחדות הגותו של הרמב"ם", דעת 37, עמ' 48-51, (עיי"ש שביאר כעין דברינו לעיל). וע"ע היטב במאמרו של הרב בניציון בוכמן ב"חקירה" 10 (תש"ע) עמ' 133-34, 144-45].

^ח ועמד על זה פרופ' נחום רקובר בספרו *Law and the Noahides* pp. 19-20 וכתב שעדיין "צריך תלמוד", והרב י"ד בלייך במאמרו *Judaism and Natural Law, Jewish Law Annual* vol. VII p. 34 העלה מכח קושיא זו שהרמב"ם התכוון למדרש אחר, וזה ודאי אינו, וכמו שיתבאר לפנינו.

מן הנבראים, והיה כורת עם האנשים ברית על זאת ומושך אותם בנאומים יפים ובמעשים טובים כלפיהם. הוא מעולם לא אמר: "האל שלחני אליכם, וציווני ואסר עליי".... כן מוצא אתה את החכמים אומרים על הנביאים שקדמו לו (למשה): בית דינו של עבר, בית דינו של מתושלח, מדרשו של מתושלח, כולם, עליהם השלום, היו רק נביאים שלימדו את האנשים כמלמדים, מורים ומדריכים ולא אמרו: ויאמר ה' אלי דבר אל בני פלוני. כך היה הדבר לפני משה רבנו.

ואילו משה - יודע אתה אשר נאמר לו, ומה אמר, ואת דבר כל העם אליו: היום הזה ראינו כי ידבר אלהים [את האדם וחי] (דברים ה', כא). אשר לכל הנביאים מבינינו שבאו אחרי משה רבנו - יודע אתה את נוסח סיפוריהם כולם ושהיו בחינת מטיפים לאנשים, קוראים אל תורת משה, מאיימים על המואסים בה, ומבטיחים שכר למישירים ללכת בדרכה. כן מאמינים אנו שהדבר הזה תמיד, כפי שאמר: לא בשמים היא (דברים ל', יב-יג), לנו ולבנינו עד עולם (שם, כ"ט, כח).

הרי שהרמב"ם סובר שאין כח חקיקה לשום נביא חוץ ממשה רבינו, ואין חילוק בין נביאים שהיו קודם מתן תורה לנביאים שבאו אחר מתן תורה, ולכן גם בני נח אינם חייבים במצוות בני נח משום נבואת נח או נבואת אדם הראשון, אלא רק ע"י שצוה בהן משה.^ט ומקורו של הרמב"ם בשיטה זו כבר כתב בעצמו בפירושו המשנה סוף פרק גיד הנשה (חולין פרק ז'), על מה שכתוב במשנה שם "אמרו לו [חכמים לרבי יהודה: גיד הנשה] **מסיני נאסר** אלא שנכתב במקומו" וכתב ע"ז הרמב"ם:

ושים לבך לכלל הגדול הזה המובא במשנה זו, והוא אמרם: "מסיני נאסר", והוא שאתה צריך לדעת, שכל מה שאנו נוהרים ממנו או עושים אותו היום, אין אנו עושים זאת אלא מפני צווי ה' על ידי משה, לא מפני שה' צוה בכך לנביאים שקדמוהו; דוגמא לכך, אין אנו אוכלים אבר מן החי לא מפני שה' אסר על בני נח אבר מן החי, אלא מפני שמשא אסר עלינו אבר מן החי במה שנצטווה בסיני שישאר אבר מן החי אסור, וכו'.

וא"כ לפי הרמב"ם המשנה שלנו חולק על מדרשו של ר' אליעזר הנ"ל בזה: האם יתכן חובה מנביא לפני מתן תורה? לפי המדרש, חייבים בני נח מכח שצוה אביהם נח, אבל המשנה שלנו קובעת שאין מצוה אלא מפי משה מסיני, והרמב"ם פוסק כמשנה שלנו. אבל באמת אין זה מספיק, שבמשנה נאמר "מסיני נאסר" לישראל שעמדו על הר סיני, ובפשטות היה נראה **דדוקא ישראל** שעמדו על הר סיני חייבים מפי משה ולא מפי נח, אבל בני נח לעולם אימא שחייבים מכח שצוה אביהם נח. ואם כן, מנין להרמב"ם

^ט ואע"פ שנענשו בני נח על מצוותיהם גם קודם שנתחייבו ע"י משה רבינו, כמש"כ הרמב"ם לגבי שכם (מלכים ט:יד), כתב הג"ר חיים הירשענזאהן (מלכי בקדש ח"א עמ' 21) שנענשו מכח הסברא, ולא משום הצווי לנח או זולתו. וע"ע בבית האוצר (כלל קל"א) ובכלי חמדה (פ' תשא אות ד'). ועי' דברי הרמב"ם במורה ח"ג פרק י"ז: "והם [חז"ל] אמרו מפורשות בכל מקום... שהוא גומל למציית על כל מעשי הטוב והיושר שעשה, אף אם לא נצטווה על עליהם באמצעות נביא, ושהוא מעניש על כל מעשה רע שעשה אדם, אף אם לא נאסר עליו באמצעות נביא, שכן הדבר אסור לו בטבעו שמלידה" וכו', עיי"ש, וזה מפורש כנ"ל, ואכמ"ל.

לחלוק על המדרש, שמהמשנה בפ' גיד הנשה אין ראייה שלא כהמדרש, שאפשר לקיים שני המקורות: המשנה מיירי בישראל אחר מ"ת, והמשנת ר' אליעזר מיירי בבני נח. והדרא קושיא לדוכתה, מנין לו להרמב"ם לחלוק על המדרש.

אבל לפי מה שנתבאר לעיל, נראה שהרמב"ם דייק היטב בדברי המדרש. דהנה במדרש שם (ענעלאו עמ' 117) איתא: "המתנבא לחדש דבר נבואתו, כגון מרדכי, לחדש מקרא מגלה, יחזקאל, לחדש צורת הבית לעתיד לבוא, הרי זה צריך אות ומופת. אבל המזהיר על תורת משה רבי, שלא להוסיף ולא לגרוע, אינו צריך אות ומופת". הרי דס"ל להמדרש שגם נביא לאחר משה רשאי לחדש דבר, אלא שצריך להביא עליו אות ומופת, ולכאורה זהו נגד כלל גדול בש"ס שלנו דאין נביא רשאי לחדש דבר, ולא מהני אות ומופת. ואם בא נביא ואמר שה' צוהו להוסיף מצוה, פסק הרמב"ם (פ"ט מהל' יסודי התורה ה"א) ז"ל: "אם יעמוד איש ... ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה ... הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה, ומיתתו בחנק על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא צוהו...". וצע"ג על דברי המשנת ר' אליעזר, שכנראה סותר כלל זה דאין נביא רשאי לחדש דבר.²

והנראה בזה, דבמדרש איתא ב' דוגמאות של מתנבא לחדש דבר: "כגון מרדכי, לחדש מקרא מגלה, יחזקאל, לחדש צורת הבית לעתיד לבוא". והנה לגבי חידוש צורת הבית, עי' בחת"ס (או"ח סי' ר"ח ד"ה עד כאן דברי הרב) שהקשה איך נביא רשאי לחדש צורת הבית. וז"ל:

כבר כתבתי במקום אחר שנתקשיתי על כל בניני המקדשות, הראשון והשני והשלישי במהרה בימינו שאין א' דומה לחבירו, והכל בכתב מיד ה' עלי השכיל וכו', וקשה אין הנביא רשאי לחדש והיה להם לעשות כמדת חצר המשכן במדבר. ושם אמרת, שזהו פירוש הפסוק בפ' תרומה [כ"ה - ט'] ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו, ודרשינן פ"ב דשבועות [ט"ו ע"א] וכן תעשו לדורות, ולפע"ד קאי גם אככל אשר אני מראה אותך כן תעשו לדורות, שלעולם אני מראה אתכם תבנית הבנין ההוא, וכיון שהקב"ה התנה בתחלה שיבנה כאשר אני מראה א"כ אין כאן חידוש שחידש הנביא.

ובספרי עה"פ "לשכנו תדרשו" איתא "דרוש ע"פ נביא". ובשו"ת משפט כהן להראי"ה קוק (סי' צ"ב) כתב ע"ז בזה"ל: "ונראה שה"ה כל עניני תכנית המקדש ובנינו, הוא מסור לנביא גם לדרוש ממנו שיודיע מן השמים בנבואה, ואין זה נכנס כלל להכלל של אלה המצוות אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, ולא בכלל של לא בשמים היא". וזהו כעין דברי החת"ס. ואיך שיהיה על כרחנו צריכים לפרש נבואת יחזקאל דלא תקשי מהא דאין

² שו"ר שעמד בזה הרב מרדכי גיפטר ("תלפיות" שנה א', חוברת ב' [תש"ד] עמ' 33-332), עיי"ש מש"כ בזה.

נביא רשאי לחדש, ומדרש דידן סובר נהי דאין זה בכלל הוספה האסורה, אבל מ"מ הוי בגדר הוספה שצריכה אות.

ולגבי הוספה של מקרא מגילה, י"ל דס"ל למדרש שלנו שנביא רשאי לחדש מצוה דרבנן, אבל בודאי אין נביא רשאי לחדש מצוה דאורייתא. ובאמת מוכח כן מהמשך המדרש (עמ' 22-121), וז"ל:

הפרש בין הגלות לנביאים להגלות לחכמים. הגלות לחכמים בבת קול ולנביאים בקול. ומה הוא בת קול. כמי שהוא שומע דבר מבין ההרים ואחרי ההרים משמיע את הקול. זה הוא בת קול שמים, שהיה הקב"ה משמיע לחכמים על כל דבר ודבר שמסתפק להן. בד"א, ככח הנבואה, אבל בגזירותיהן נתן להן הקב"ה ממשלה יתר מן הנביאים. שהנביאים צריכין אות ומופת ואין החכמים צריכין אות ומופת. משלו אותו משל למה הדבר דומה. למלך ששלח פלמנטורין למדינה. על אחד כתב, אם מראה לכם חותם שלי וסמנטורין שלי, האמינו לו. ועל האחר כתב, אע"פ שאין מראה לכם חותם שלי וסמנטורין שלי, האמינו לו. שני על פי התורה אשר יורוך.

מבואר דהא דנביא צריך אות היינו בגזירותיו, וא"כ לא מצינו שנביא רשאי לחדש דבר מה"ת אפילו לדברי המדרש. ומדרש זה סובר, כמו שכתבנו לעיל בתחילת המאמר בשם הגרי"ד, שיש לנביא כח בתורת נביא לחדש מצוות שהחכם יכול לחדש, אלא שהעושה כן צריך להביא אות. ומיושב שפיר שאין המדרש סותר לגמרי הכלל דאין נביא רשאי לחדש דבר.

ומעתה מיושבת ג"כ שיטת הרמב"ם, שהקשינו עליו מה ראה הרמב"ם לחלוק על המדרש ולומר שבן נח חייב מפני שצוה משה, ולמה לא קיבל דברי המדרש שבני נח צריכים לשמור מצוותיהם מכח צווי של נח? אבל השתא אתי שפיר, שהמדרש סובר שיש כח לנביאים חוץ ממה לחוקק ולחדש דברים—אם עכ"פ אינם שווים לתורת משה—ולכן סובר המדרש שגם נח היה יכול לחוקק ולחייב בני נח בז' מצות, אבל הרמב"ם הרי סובר^{כא} שאין נביא רשאי לחדש מצוה כלל, ואפילו אם אינו שווה לתורת משה, ולכן גם נח לא היה יכול לחוקק ולחייב ב"נ בז' מצות, ודו"ק היטב. ❧

^{כא} והיינו ע"פ הירושלמי כמש"נ לעיל הערה ז. ועיין ל' גינזבורג, תרביץ שנה ד' עמ' 342 הע' 13, שהעיר שמדרש זה הוא המקום היחיד בספרות חז"ל שמוסבר תקנת מקרא מגילה ע"י אות ומופת—וזה חיזוק לדברינו, שמזה למד הרמב"ם שהמדרש הזה שיטה אחרת יש לו בענין כח הנביא בהלכה.